

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

meddelad i Stockholm den 21 oktober 2020

Mål nr

B 2671-20

PARTER

Klagande

Riksåklagaren

Box 5553

114 85 Stockholm

Motpart

GB

Ombud och offentlig försvarare: Advokat SL

SAKEN

Brott mot lagen om förbud beträffande knivar och andra farliga föremål

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Svea hovrätts dom 2020-04-17 i mål B 2138-20

DOMSLUT

Högsta domstolen ändrar hovrättens domslut på det sättet att Högsta domstolen dömer GB för brott mot lagen (1988:254) om förbud beträffande knivar och andra farliga föremål, grovt brott, enligt 1 § första stycket och 4 § andra stycket i lagen. Påföljden bestäms till ungdomstjänst 35 timmar.

SL ska få ersättning av allmänna medel för försvaret av GB i Högsta domstolen med 21 296 kr. Av beloppet avser 12 987 kr arbete, 3 855 kr tidspillan, 195 kr utlägg och 4 259 kr mervärdesskatt. Staten ska svara för kostnaden.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

Riksåklagaren har yrkat att Högsta domstolen ska döma GB för brott mot lagen om förbud beträffande knivar och andra farliga föremål (knivförbudslagen), grovt brott, och till följd av det bestämma påföljden till ungdomstjänst.

GB har motsatt sig att hovrättens dom ändras.

DOMSKÄL

Bakgrund

1. Den 2 oktober 2019 greps GB av polis på den gymnasieskola som han då gick på. Vid gripandet, som skedde i anslutning till en pågående skolektion, bar han på två knivar. En kniv med slida hade han monterat i bältet på höger sida så att kniven kunde dras ut nedåt. En mindre kniv med slida låg i hans vänstra framficka. Båda knivarna var dolda. I GBs elevskåp på skolan återfanns även ett järnrör (metallrör), som låg i hans jacka.
2. GB åtalades för förberedelse till grov misshandel alternativt brott mot knivförbudslagen, grovt brott, enligt följande gärningspåstående.

GB har, efter att han dagen innan hamnat i bråk med okända personer, på sin skola innehaft två knivar och ett metallrör. Det hände den 2 oktober 2019 på [...]. Han har därigenom med uppsåt att utföra eller främja grov misshandel förvarat föremål som är särskilt ägnade att användas som hjälpmedel vid brottet. Brottet har haft som ett motiv att kränka en folkgrupp eller annan sådan grupp på grund av ras, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung.

GB begick gärningen med uppsåt.

3. GB frikändes från åtalet för förberedelse till grov misshandel. Tingsrätten dömde honom däremot för brott mot knivförbudslagen av normalgraden avseende innehav av samtliga tre föremål. Påföljden bestämdes till 50 dagsböter. Hovrätten har fastställt tingsrättens domslut.

Frågan i Högsta domstolen

4. Frågan i Högsta domstolen är främst om den gärning som tingsrätten och hovrätten har rubricerat som brott mot knivförbudslagen av normalgraden i stället bör bedömas som grovt brott.

Allmänt om knivförbudslagen

5. Knivförbudslagen infördes 1988 och innebar från början ett generellt förbud mot att inneha kniv och andra farliga föremål på offentliga tillställningar och allmänna sammankomster. Förbudet utvidgades 1990 till att omfatta allmän plats och även till att omfatta skolområden där grundskole- och gymnasieundervisning bedrivs. Straffskalan för brott mot knivförbudslagen var, vilket fortfarande är fallet för brott av normalgraden, böter eller fängelse i högst sex månader. Fängelse skulle enligt motiven dömas ut endast i grövre fall, varvid föremålets karaktär och även de omständigheter under vilka överträdelsen skett skulle vara av betydelse. Särskilt skulle det i det sammanhanget läggas vikt vid om det förelegat en uppenbar fara för att föremålet skulle komma till användning. (Jfr prop. 1987/88:98 s. 18.)

6. År 2000 infördes ett grovt brott i knivförbudslagen. I förarbetena angavs att det fanns skäl att se strängare på vissa allvarligare fall. Som grovt brott borde enligt motivuttalandena framför allt bedömas innehav av föremål av särskilt farlig art, innehav av större mängder farliga föremål eller innehav av farligt föremål i sammanhang där det föreligger synnerlig fara för att det ska komma till användning vid brott mot liv eller hälsa. I motiven angavs också att en strängare påföljd kunde vara aktuell när omständigheterna var försvårande, exempelvis då en kniv innehafts på en särskilt skyddsvärd plats. Det infördes inte några kvalifikationsgrunder som i lagtexten pekar ut vilka omständigheter som särskilt ska beaktas om ett brott ska bedömas som grovt. (Jfr prop. 1999/2000:27 s. 91.)

7. Straffskalan för det grova brottet bestämdes till fängelse i högst ett år. Straffskalan för brott av normalgraden ändrades inte; normalpåföljden för det brottet skulle alltjämt vara böter. Genom att det på det sättet infördes en överlappande straffskala med brottet av normalgraden kom också i praktiken de tidigare grövre fallen, som särskilt berördes i förarbetena vid lagens tillkomst (se p. 5), att föras över till tillämpningsområdet för det grova brottet.

Gradindelning och straffvärde

8. Ett grovt brott med egen straffskala utgör en egen brottstyp. Om det finns särskilda kvalifikationsgrunder angivna i en straffbestämmelse tar rubriceringen sin utgångspunkt i dessa. En samlad bedömning måste emellertid alltid göras. Ett brott måste inte kvalificeras som grovt bara för att någon kvalifikationsgrund föreligger. Det är inte heller uteslutet att bedöma brottet som grovt även om ingen av kvalifikationsgrunderna föreligger.

9. När det i en straffbestämmelse saknas kvalifikationsgrunder för en viss brottstyp kan naturligtvis ledning hämtas från motivuttalanden gällande vilka fall som bör bedömas som grovt brott. Sådana uttalanden kan emellertid inte vara en utgångspunkt för rubriceringen på samma sätt som när kvalifikations-

grunder anges i lagtext. De bakomliggande skyddsintressena för straffbestäm-
melsen får därmed ökad betydelse. Liksom annars måste en helhetsbedömning
göras.

10. Frågan om gradindelning hänger nära samman med straffvärdebedöm-
ningen. Som utgångspunkt gäller att det endast är straffvärdepåverkande
faktorer som är av betydelse för gradindelningen. Detta är en följd av att
påföljdssystemet är uppbyggt på principer om proportionalitet, förutsebarhet
och ekvivalens enligt vilka det är den åtalade gärningen som står i centrum för
bedömningen av hur allvarligt brottet är. Skilda faktorer kan dock ha olika
betydelse för gradindelningen respektive straffvärdebedömningen. Omstän-
digheter av objektivt slag, exempelvis den skada, fara eller kränkning som
gärningen inneburit, har som utgångspunkt större betydelse för gradindel-
ningen än gärningsmannens avsikter eller motiv och andra skuldfaktorer har.

11. I de fall det i lagtexten saknas kvalifikationsgrunder för när ett brott ska
bedömas som grovt är sambandet mellan gradindelningen och straffvärde-
bedömningen särskilt tydligt. Lagstiftaren får i dessa fall sägas ha i stor
utsträckning överlåtit till domstolarna att pröva vilka omständigheter vid den
brottstypen som är särskilt försvårande, varvid straffbestämmelsens utform-
ning och de intressen som skyddas genom denna bör vara styrande (se bl.a.
”Bussen i Östberga” NJA 2017 s. 531 p. 10 och 11 och ”Skärpet” NJA 2017
s. 1129 p. 8 och 9). Utgångspunkten bör dock, liksom annars vid gradindel-
ningen, främst vara att det är omständigheter av objektivt slag som ska läggas
till grund för bedömningen i rubriceringsfrågan.

Knivförbudslagens straffbestämmelser

12. Knivförbudslagen, med sitt förbud mot knivar på allmän plats och på
skolområden, syftar till att förebygga att knivar och andra farliga föremål
kommer till användning i samband med brott mot liv eller hälsa (jfr bl.a. prop.
1989/90:129 s. 12 där det talas om knivnehav som typiskt sett ökar risken
för våldsanvändning i samhället). Ett syfte med lagen är alltså bland annat att

minska risken för att personer bär med sig knivar eller andra farliga föremål som lätt kan användas om det uppstår bråk eller konflikter, med allvarligare brottslighet som följd. Detta innebär att gärningens farlighet är central för både gradindelning och straffvärdebedömning (jfr beträffande vapenbrott ”Vapnet och kokainpartiet” Högsta domstolens dom den 8 juli 2020 i mål B 958-20 p. 11).

13. Det förtjänar att påpekas att det vid knivinhav, liksom vid innehav av vapen, är fråga om en typiserad farlighet av abstrakt slag (jfr ”Vapnet och kokainpartiet” p. 12). Allvaret i gärningen är alltså inte beroende av förekomsten av en konkret fara. Om innehavet sker i en situation där det föreligger en konkret fara för brott mot liv eller hälsa kan i stället ansvar för förberedelsebrott bli aktuellt.

14. Gärningens allvar påverkas också av det sammanhang i vilket knivinhavet sker och om det rör sig om innehav på särskilt brottsutsatta eller skyddsvärda platser. Skolor får i regel under själva skoltiden, då många elever och personal uppehåller sig där samtidigt, bedömas som särskilt skyddsvärda platser.

15. Utöver dessa omständigheter kan föremålens antal och deras karaktär ha betydelse för bedömningen.

16. Även vad som framkommit om gärningsmannens motiv kan påverka bedömningen. Det förhållandet att en kniv eller ett annat farligt föremål innehas i självförsvarssyfte kan tyda på en beredvillighet att låta kniven eller föremålet komma till användning och är typiskt sett något som ger anledning att se allvarligare på innehavet.

17. Det måste som framgått också alltid göras en helhetsbedömning av samtliga omständigheter.

Bedömningen i detta fall

18. GB har under en pågående lektion innehaft en större kniv dold på kroppen och en mindre kniv i sin ena ficka. Den större kniven satt i byxlinningen med slidan vänd uppåt. Dessutom hade han ett metallrör i jackan i sitt skåp. Det rörde sig således om flera föremål som inte fick innehas i skolan enligt knivförbudslagen.

19. Av orosanmälningar från polisens sida framgår att GB hade kopplingar till våldsbejakande miljöer. Han hade dagen före gärningen varit inblandad i ett bråk med andra ungdomar. Han hade därefter gjort sökningar på bl.a. orden ”mord” och ”preskriptionstid” på sin mobiltelefon. Det förelåg mot denna bakgrund en särskild risk för att knivarna skulle komma till användning. Allvaret i innehavet understryks av att det ägde rum i en skola och därmed på en i sig särskilt skyddsvärd plats.

20. En helhetsbedömning av de omständigheter som anförts i det föregående leder till att gärningen bör rubriceras som grovt brott mot knivförbudslagen.

21. Straffvärdet för grovt brott mot knivförbudslagen ligger på fängelse-nivå. GB var vid gärningen 16 år gammal. På grund av hans ungdom ska påföljden bestämmas till 35 timmars ungdomstjänst.

I avgörandet har deltagit: justitieråden Johnny Herre, Agneta Bäcklund, Sten Andersson, Stefan Reimer (referent) och Cecilia Renfors
Föredragande justitiesekreterare: Johan Gredenius